

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, професора
Котухи Олександра Степановича
на дисертацію Клим Оксани Юріївни
на тему: «Ціннісно-правові константи перехідного правосуддя»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі
знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Право на справедливий судовий розгляд є однією з ключових гарантій захисту прав людини, визнаною як у звичаєвому міжнародному праві, так і у звичаєвому міжнародному гуманітарному праві. На сучасному етапі правового розвитку укладено значну кількість міжнародних договорів, а також прийнято чимало нормативно-правових актів на національних рівнях, які спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав осіб як у мирний час, так і під час збройних конфліктів.

Останнім часом зростає увага міжнародної спільноти до питань перехідного правосуддя у конфліктних та постконфліктних суспільствах. Досвід багатьох країн засвідчив, що репресивні політичні режими, війни та збройні конфлікти призводять до масштабних порушень прав людини, посилення організованої злочинності, зростання вимушеної міграції, поширення тероризму та інших форм протиправної поведінки.

За таких умов особливого значення набуває формування цілісного бачення потенціалу перехідного правосуддя як комплексного правового й інституційного механізму. Саме за його допомогою держави, які пережили періоди збройних конфліктів, авторитарного правління або масових порушень прав людини, можуть забезпечити відновлення справедливості, притягнення винних до відповідальності, компенсацію постраждалим, реформування ключових державних інститутів і встановлення довготривалого миру.

Саме тому, обрана тема дисертаційного дослідження О.Ю. Клим є актуальною, своєчасною та відповідає вимогам сучасності, а результати наукових пошуків авторки мають науковий, практичний характер.

З огляду на викладене, а також беручи до уваги відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених проблематиці ціннісно-правових констант перехідного правосуддя в українській юридичній науці, нагальну потребу у реформуванні чинного законодавства у відповідній сфері, а також необхідність активізації законопроектної діяльності, слід визнати, що обрана тема дисертаційного дослідження Клим О.Ю. є науково обґрунтованою, актуальною та своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до положень Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. № 2623-III, а також із урахуванням стратегічних документів державної політики, зокрема: «Стратегії людського розвитку», затвердженій Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 та відповідає науковому напрямку кафедри теорії права та конституціоналізму «Імплементация європейських стандартів функціонування публічної влади в Україні» (№ державної реєстрації 0124U000285, термін виконання: 2024-2028 рр.).

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлена

необхідністю вирішення актуальної наукової проблеми, що полягає в аналізі можливостей реформування системи правосуддя шляхом імплементації онтологічно обумовлених ціннісно-правових констант у практику судочинства перехідного періоду. В контексті проведеного дослідження О.Ю. Клим необхідно вказати на ґрунтовний внесок у сучасну правову науку. Найбільш істотні наукові результати, що вперше представлені у дисертації, такі:

- обґрунтовано авторське бачення перехідного правосуддя як багатокomпонентної системи цінностей, заходів та засобів – ціннісно-правових констант правосуддя трансформаційного періоду, що реалізуються в межах переходу держави від війни до миру або від авторитарного режиму до демократичного ладу з метою відновлення справедливості та реалізації права на справедливий суд для учасників процесу, перманентно для жертв збройних конфліктів і недемократичного правління, а також формування передумов для суспільного примирення й запобігання повторних конфліктів;

- сформульовано авторську дефініцію категорії «ціннісно-правові константи перехідного правосуддя» – це комплекс цінностей та інструментів, які відображають правові інтереси усіх учасників процесу, насамперед жертв збройного конфлікту або зміни політичного режиму, і сприяють досягненню мети та завдань перехідного правосуддя;

- визначено основні цінності перехідного правосуддя – різні факти, матеріальні чи нематеріальні явища (ідеї, ідеали, матеріальні об'єкти, людські вчинки тощо), які слугують основою для нормотворчості та правореалізації, і визначають його мету та завдання, серед яких – свобода, демократія, справедливість, рівність, безпека тощо;

- обґрунтовано, що базовими інструментами перехідного правосуддя є: 1) констатація істини; 2) відповідальність; 3) відшкодування шкоди (репарації); 4) інституційні реформи;

– виокремлено відмінні риси ціннісно-правових констант перехідного правосуддя, а саме: 1) вони слугують ідейною основою та теоретичним обґрунтуванням перехідного правосуддя; 2) відображають правові інтереси усіх учасників процесу, перманентно жертв збройного конфлікту чи зміни політичного режиму; 3) сприяють досягненню мети та завдань перехідного правосуддя; 4) мають трансформаційний характер, тобто наділені потенціалом забезпечення перетворення;

Зауважу, що дисертантом удосконалено:

– вихідні методологічні засади дослідження ціннісно-правових констант перехідного правосуддя;

– визначення констатації істини як ключової константи перехідного правосуддя, що передбачає утвердження правди шляхом забезпечення надання інформації про причини і наслідки конфлікту, об'єктивної та неупередженої документальної реконструкції подій, формування і надання доступу до національного архіву, розслідування щодо осіб, які зникли та пропали безвісти, відновлення історичної правди тощо.

– розуміння відповідальності в контексті перехідного правосуддя як визнання та не приховування суспільно небезпечних, винних діянь, що посягають на міжнародні цінності та загрожують міжнародному миру і безпеці, ефективне розслідування, неупереджене та справедливе правосуддя;

– науковий аналіз відшкодування (репарацій) як однієї із констант перехідного правосуддя;

– положення про інституційні реформи як константу перехідного правосуддя;

– обґрунтування напрямів інституційних реформ у сфері перехідного правосуддя, з-поміж яких: удосконалення національного законодавства України, що стосується прав і свобод людини, з урахуванням міжнародних стандартів; структурні реформи органів влади

з метою оптимізації та підвищення продуктивності їх роботи, а також заходи щодо відновлення довіри громадськості до цих інституцій; налагодження ефективної взаємодії між органами влади та громадськістю.

– змістовне наповнення положення про те, що міжнародні стандарти перехідного правосуддя у ціннісно-правовому вимірі переважно реалізуються в основних цінностях перехідного правосуддя, а також принципах, рекомендаціях, правилах, що закріплені в міжнародних актах і документах, необхідних для ефективності правосуддя перехідного періоду.

У роботі подальшого розвитку набули також:

– загальна характеристика стану дослідження проблем перехідного правосуддя;

– положення, що стосуються моніторингу ціннісно-правових констант механізму перехідного правосуддя в Україні та визначення способів усунення існуючих небезпек.

Отож, підкреслю, що ретельне вивчення роботи Клим О.Ю. вказує на достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у науковому дослідженні, що мають значення для розвитку правової науки в Україні.

Практична цінність роботи полягає у тому, що сформульовані наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути імplementовані у низку сфер, зокрема: у правотворчості результати дослідження задні слугувати теоретичною основою для вдосконалення законодавства у сфері функціонування судової системи в умовах перехідного періоду, зокрема при формуванні спеціальних процедур правосуддя для окупованих територій, врегулюванні статусу суддів та судових інституцій на звільнених територіях, адаптації процесуальних норм до постконфліктного контексту, а також для розробки положень щодо відновлення довіри до судової влади шляхом забезпечення прозорості,

підзвітності та легітимності судових рішень у перехідний період; у науково-дослідницькій сфері результати дослідження становлять концептуальну основу для подальшого осмислення та системного аналізу ціннісно-правових констант перехідного правосуддя з урахуванням українського соціокультурного контексту, викликів збройного конфлікту та перспектив демократичного відновлення держави; у правозастосуванні – для розробки та впровадження практичних механізмів реалізації ціннісно-правових констант правосуддя перехідного періоду в Україні – таких як справедливість, відповідальність через адаптацію судової та адміністративної практики до умов постконфліктного відновлення, застосування гнучких процедур, врахування контекстуальних особливостей територій, що зазнали окупації чи бойових дій, а також забезпечення належного тлумачення норм права у світлі принципів гуманізму, пропорційності й недискримінації; освітній діяльності – теоретичним та ілюстративним матеріалом при розробці комплексів навчальних дисциплін, підготовці підручників, посібників, проведенні лекцій та семінарів з таких навчальних дисциплін: «Теорія та філософія права»; «Правова глобалістика»; «Міжнародний захист прав людини»; «Захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини» тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Аналіз анотації і тексту дисертації, змісту публікацій Клим О.Ю. дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих під час науково-теоретичного дослідження.

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті і завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних методів дослідження.

Доцільно констатувати й те, що методологічна основа дисертації ґрунтується на поєднанні філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Важливе значення для дослідження мало використання спеціально-наукових методів: формально-юридичного, порівняльно-правового, історико-правового, методу тлумачення (інтерпретації) норм права. Це забезпечило дисертантові можливість проведення повноцінного, всебічного та комплексного дослідження, яке сприяло досягненню поставленої мети, виконанню сформульованих завдань і слугувало методологічним підґрунтям для об'єктивного аналізу стану наукового опрацювання тематики перехідного правосуддя у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Характеристика основних положень роботи. В контексті рецензування дисертаційної роботи О.Ю. Клим необхідно відзначити вміння дисертантки демонструвати ґрунтовне та різнобічне осмислення досліджуваної наукової проблеми. Загалом дисертаційна робота сформована з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Передовсім, у дисертації чітко визначені об'єкт і предмет дослідження, а також вдало сформульована мета наукової роботи. Завдяки цьому дисертація О.Ю. Клим вирізняється єдністю змісту, логічною та послідовною структурою плану, який відповідає суті досліджуваної проблематики. Виклад матеріалу є системним, а висновки – належно науково обґрунтованими та практично значущими.

Вступ характеризується обґрунтуванням актуальності теми дисертаційного дослідження, визначенням його мети й ключових завдань, окресленням наукової новизни та практичного значення отриманих результатів, а також представленням методології дослідження і відображенням особистого внеску здобувача. У *першому розділі* подано науковий аналіз стану дослідження проблем перехідного правосуддя,

з'ясовано методологічні засади дослідження ціннісно-правових констант перехідного правосуддя, досліджено терміносферу ціннісно-правових констант перехідного правосуддя. У *другому розділі* дисертації розкрито сутнісну природу констатації істини як первинного інструмента перехідного правосуддя, проаналізовано функціональне призначення відповідальності у механізмі перехідного правосуддя, визначено роль відшкодування шкоди (репарацій) у процесі відновлення справедливості, а також охарактеризовано інституційні реформи як одну із ціннісно-правових констант перехідного правосуддя. У *третьому розділі* дисертації розглянуто питання перехідного правосуддя у контексті нових викликів, виокремлено міжнародні стандарти правосуддя перехідного періоду, здійснено моніторинг ціннісно-правових констант механізму перехідного правосуддя в Україні та визначено шляхи подолання небезпек у ньому. *Висновки* за результатами виконання дисертаційної роботи підкреслюють наукову новизну та практичну цінність проведених досліджень. *Список використаних джерел* свідчить про те, що під час написання роботи проаналізовано сучасні результати наукових досліджень.

Урешті, дисертація є завершеною науковою працею, а її оформлення відповідає чинним вимогам, анотація до наукової роботи є ідентичною з її основним змістом.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Сукупність усіх публікацій відображає викладені в дисертації результати дослідження, що відповідає п. 8, 9 вимог до присудження ступеня доктора філософії «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Зокрема, за темою дисертаційної

роботи у фахових наукових виданнях України опубліковано 4 наукові статті, також оприлюднено 5 тез доповідей на наукових та науково-практичних конференціях. Це засвідчує належну апробацію матеріалів дисертації.

Дані про відсутність текстових запозичень і порушення академічної доброчесності. Детальне вивчення тексту дисертаційної роботи О.Ю. Клим дає підстави стверджувати, що ознак академічного плагіату, фальсифікації чи інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертантом представленого наукового дослідження, не виявлено. Текст наукової роботи є оригінальним, усі цитати коректно позначені та вказані в списку використаних джерел.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. Загалом дисертаційна робота О.Ю. Клим виконана на належному науковому рівні. Однак, як і кожна наукова праця, містить дискусійні положення, що потребують додаткового обґрунтування, і щодо яких можна висловити міркування, які можуть бути враховані дисертанткою у подальшій науковій роботі:

1. У підрозділі 1.2 дисертаційного дослідження «Методологічні засади дослідження ціннісно-правових констант перехідного правосуддя» на ст. 57 зазначено, що методологічною основою роботи виступає сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних методів. Підчас публічного захисту доцільно було б конкретизувати: які саме методи дослідження були застосовані у процесі аналізу ціннісно-правових констант перехідного правосуддя, та яку роль кожен із них відіграв у досягненні мети й розв'язанні основних завдань дисертаційного дослідження?

2. На ст. 77 дисертації зазначено, що перехідне правосуддя не підпорядковується єдиному набору правил та формується щоразу з

урахуванням конкретної ситуації. Підкреслено, що кожне суспільство характеризується унікальними особливостями, що визначають потребу індивідуалізовано підходу до реалізації правосуддя в перехідний період. Які, на Ваш погляд, ключові особливості українського суспільства та специфічні чинники визначають необхідність впровадження саме індивідуалізованої моделі перехідного правосуддя в Україні?

3. На ст. 154 дисертації зазначено, що інституційні реформи як константу перехідного правосуддя можна розглядати крізь призму гарантій неповторення конфлікту, що передбачають очищення органів влади (люстрацію), реформування правоохоронних, судових, військових, розвідувальних та інших інституцій, які покликані гарантувати дотримання основоположних прав і свобод людини, а також забезпечувати підтримку правопорядку і безпеки. Деталізуйте це твердження.

4. На ст. 179-180 дисертації зазначено, що Україна перебуває у унікальній ситуації, коли одночасно потребують врегулювання два типи конфліктів: соціальний конфлікт, пов'язаний із переходом від авторитарного режиму до демократичного суспільства (зокрема, події Революції Гідності), та збройний конфлікт, спричинений зовнішньою агресією рф. Враховуючи ці обставини, якою Ви оцінюєте реалістичність впровадження комплексної моделі перехідного правосуддя в Україні в умовах триваючого збройного конфлікту?

5. У контексті положень дисертаційного дослідження (с. 193), де обґрунтовується необхідність розробки якісно нової Національної стратегії перехідного правосуддя, які ключові структурні елементи, на Вашу думку, мають лягти в основу її змісту? Які ціннісно-правові орієнтири та пріоритетні напрями дій, на Ваш погляд, є визначальними для такої Стратегії в умовах постконфліктної трансформації України?

Водночас висловлені зауваження, насамперед, характеризують

складність проблеми, що досліджується. Вони не мають істотного впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Мельниченко Богдани Богданівни.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертаційне дослідження Клим Оксани Юріївни на тему «Ціннісно-правові константи перехідного правосуддя» є самостійною завершеною науково-дослідною працею, у якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему.

Дисертація Клим Оксани Юріївни на тему «Ціннісно-правові константи перехідного правосуддя» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів дисертаційне дослідження відповідає спеціальності 081 Право, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, іншим нормативним вимогам, а її авторка – Клим Оксана Юріївна, на підставі публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент –
декан факультету права
Львівського торговельно-економічного
університету,
кандидат юридичних наук,
професор**

Олександр КОТУХА

Підпис Котуха ЗАВІРЯЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ
ЛТЕУ Олександр Котуха
"___" _____ 20__ р.